

Børn født uden for ægteskab

Når børn var født uden for ægteskab, blev de i kirkebogen anført som **uægte børn**. Ordet uægte forbindes både i dag og tidligere med falskhed og ubetydelighed. Sådan så man også på de børn, der blev født uden for ægteskab. Man så ned på dem og drillede dem, og betegnelsen fulgte dem hele livet. I virkeligheden kommer betegnelsen af det tyske unehelich, der betyder uægteskabelig - altså en helt neutral betydning. En anden betegnelse for børn født udenfor ægteskab er illegitim. Denne betegnelse er især brugt om de kongeliges og de adeliges uægteskabelige børn.

Den juridiske betydning af at være født uden for ægteskab bestod i, at børnene indtil 1937 ikke havde arveret efter faderen og ikke havde ret til at bære hans navn. I praksis har de fleste børn dog fået efternavn efter faderen, hvis denne gav sit samtykke. Først i 1960 blev sondringen mellem ægte og uægte børn ophævet i lovgivningen.

Børnene opdeltes yderligere i kategorier:

Det værste var at være **horeunge**, dvs. et barn, hvis mor var gift, men ikke med barnets far, eller hvis far var gift, men ikke med barnets mor. Barnet forblev horeunge livet igennem og havde indtil 1937 ingen arveret efter faderen eller hans slægt, selvom forældrene senere blev gift.

Et **slegfredbarn** eller **frillebarn** var et barn af samlevende forældre, der ikke var gift. Hvis forældrene senere indgik ægteskab, skiftede barnet status fra uægte til ægte og fik arveret efter faderen og hans slægt. Et slegfredbarn kunne også opnå arveret efter faderen, hvis denne lyste barnet i kuld og køn. Disse kuldlysninger eller ægtelysninger kan findes i retsbetjentenes arkiver indtil 1919. Barnets arv var dog begrænset til halvdelen af, hvad faderens evt. ægtebørn arvede. Barnet kunne også blive legitimeret og derved opnå arveret efter faderen ved kongelig bevilling. Ansøgning herom skulle indsendes gennem amtmanden til Danske Kancelli eller Justitsministeriet, i hvis arkiver oplysningerne findes.

Den sidste kategori var børn af to ugifte forældre, der ikke boede sammen. For disse børn gjaldt de samme arveregler som for slegfredbørn.

Når moderen til børn født uden for ægteskab indtil 1767 stod **åbenbart skrifte** i kirken, skulle hun sandfærdigt angive navnet på barnets far. Hvis den udlagte barnefar anerkendte faderskabet, skulle han ligeledes stå åbenbart skrifte i det sogn, hvor han boede. Hvis han ikke anerkendte faderskabet, skulle han straks i menighedens påhør frasige sig dette samt aflægge ed på tinget og bekendtgøre, at han ikke var far til barnet (se retsbetjentenes politiprotokol indtil 1919 og i dommerarkiverne efter 1919). Reglen om edsaflæggelse blev først endeligt ophævet i 1965!

Efter at åbenbart skrifte blev afskaffet i 1767, blev den kirkelige straf erstattet af en verdslig, der betød, at begge forældre skulle otte dage i fængsel på vand og brød.

Oplysninger herom kan du finde i fængselsarkiverne. Ligesom det tidligere var muligt at søge fritagelse for at stå åbenbart skrifte, var det også muligt at søge fritagelse fra de otte dages fængsel. Disse ansøgninger, som der skulle betales for, blev sendt gennem biskoppen til Danske Kancelli, og du kan finde ansøgningerne med bilag dels i bispearkiverne, dels i Danske Kancellis

Grundkursus i slægtsforskning

arkiv. Hvis de fik fritagelsen, skulle der betales bøde til det nærmeste hospital, i hvis arkiv oplysningerne findes.

Fængselsstraffen blev afskaffet i 1800.

Indtil 1812 skulle begge forældre tillige betale **lejermålsbøder**. På landet betød det, at bøden - efter indberetning fra præsten - skulle betales til lenet indtil 1660 og derefter til amtstuen. Oplysningerne kan derfor findes i lens- og amtstuearkiverne. Når bøden var betalt, blev den opført på lens- eller amtsregnskabet (kontributionsregnskabet) under uvisse indtægter. Regnskaberne findes på Rigsarkivet. For købstædernes vedkommende findes oplysningerne i byens regnskaber, der ligger i magistratsarkivet eller rådstuearkivet. Regnskaberne findes også i købstadsregnskaberne på Rigsarkivet.

Vær opmærksom på, at soldater og flådens matroser var fritaget for boden første gang, de fik barn uden for ægteskab. Hvis forældrene ikke kunne betale bøderne, kunne de straffes på kroppen, hvilket betød, at de enten blev idømt tugthusarbejde, fængsel på vand og brød eller sat i gabestokken foran kirken et passende antal søndage i træk (til menighedens spot og spe).

For mødre gjaldt særlige regler, hvis de fik tre børn uden for ægteskab. Så var straffen indtil 1751 den vanærende kagstrygning, hvor bødlen skulle give hende 27 slag med ni ris (tre slag med hvert ris). I perioden 1751-1866 blev huri idømt seks til otte års tugthusstraf. Oplysningerne herom findes i tugthusarkiverne. Det var muligt at slippe for straffen ved at søge om kongelig nåde. Ansøgning skulle indsendes gennem amtmanden til Danske Kancelli eller Justitsministeriet, i hvis arkiver oplysningerne findes.

Barnmoderen herunder hemmeligt fødende

Mødrenes identitet er der sjældent tvivl om, selvom traditionerne kan fortælle om "falske mødre", dvs. tilfælde, hvor kvinden har opgivet forkert navn, eller hvor en anden kvinde har påtaget sig moderskabet. For at forebygge **fødsler i dølgsmål** (hemmelighed) og **barnemord**, blev der indført mulighed for at føde hemmeligt enten på et frit **jordemoderhus** (efter 1750) eller på **Fødselsstiftelsen i København** (oprettet i 1757). Indtil 1908 kunne kvinder føde 100 pct. hemmeligt på Fødselsstiftelsen, men i 1908 fik de fødende pligt til at oplyse deres navn, som blev skrevet i den hemmelige protokol. Begrundelsen var, at hospitalet ønskede mulighed for at kunne underrette slægtninge, hvis moderen skulle dø i barselssengen. Først i 1938 blev adgangen til at føde hemmeligt ophævet. Reglerne om hemmeligholdelse blev ophævet i 2007 for fødsler før den 1. januar 1938.

Ikke alle fødsler på Fødselsstiftelsen var hemmelige, og derfor kan du i mange tilfælde finde oplysninger om mødrene enten i Fødselsstiftelsens kirkebøger (der findes på Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm for perioden indtil 1910), i protokollen over fødsler eller i de såkaldte udsætterprotokoller over børn, der blev sat i pleje.

Fødselsstiftelsens arkiv findes på Rigsarkivet for tiden indtil 1861, mens de senere protokoller skal findes på Rigshospitalets kordegnkontor. Du skal være opmærksom på, at du ikke selv får lov til at se i udsætterprotokollerne, idet kun Rigsarkivets personale har lov til at slå op i protokollerne.

Grundkursus i slægtsforskning

Bemærk desuden, at oplysninger fra Fødselsstiftelsens arkiv først kan erhverves 100 år efter fødslen, og kun efterkommere efter de fødende kvinder må få oplysningerne udleveret. Dog kan personer født i perioden mellem den 1. juli 1908 og den 31. december 1937 - ved henvendelse til Rigshospitalets kordegnkontor - mod forevisning af legitimation få udstedt bevis for, hvem deres mor er.

Barnefaderen herunder alimentationsbidrag og faderskabssager

Mødre havde oprindeligt ikke pligt til at opgive faderens navn, men fra 1908 var det en forudsætning for at modtage offentlig hjælp til barnets underhold. Først i 1937 blev det bestemt, at faderskabet skulle søges fastslået, da barnet på dette tidspunkt fik arveret efter faderen og hans slægt. Moderen skulle herefter senest en måned efter barnets fødsel opgive faderens navn til politimesteren og i København til Københavns Overpræsidium, i hvis arkiv oplysningerne findes. I særlige tilfælde kunne moderen blive fritaget fra pligten til at oplyse faderens navn. Fritagelsen blev kun givet under hensyn til barnets tarv og gjaldt kun så længe, der ikke blev søgt offentlig hjælp til barnets underhold. Siden den 1. Juli 2002 har moderen haft pligt til at oplyse faderens navn. I mange familier findes en tradition om, at Kongen, greven, de spanske soldater eller andre kendte mennesker var far til en af anerne. Som slægtsforsker er det spændende at efterforske sagen, men det er svært at få bevis for traditionens sandhed. Først når traditionen er bevist, føres den biologiske far ind i anetavlen.

I Danmark gælder stadig den fra romerretten kendte sætning "pater est quern nuptiæ demonstrant", dvs. ægtemanden må antages at være far til de i hans ægteskab fødte børn, indtil det bevises, at han ikke kan være det. Bevisbyrden påhviler den, der rejser tvivl om faderskabet. Som slægtsforskere må vi også følge reglen, selvom moderne undersøgelser har bevist, at ca. ti [pct. af](#) alle ægtemænd ikke er far til børnene i deres ægteskab.

Indtil 1763 var faderen fri for forpligtelser, hvis han havde betalt bøden for lejermålet, men fra 1763 kunne en far, der anerkendte faderskabet til et barn født uden for ægteskab, pålægges at betale halvdelen af udgifterne til barnets underhold (**alimentationsbidrag**), indtil barnet fyldte ti år. Senere udvidedes bidragspligten til det fyldte 14. år (1839) og det fyldte 18. år (1888), hvis barnet havde behov for yderligere hjælp. I dag gælder bidragspligten til barnet fylder 24 år, hvis det er under uddannelse. Hvis du vil undersøge, om en barnefar betalte **underholdsbidrag**, skal du være opmærksom på følgende:

Hvis forældrene kunne enes om bidragets størrelse, indgik de en privat overenskomst, og der er derfor ikke noget at finde i arkiverne.

Hvis faderen anerkendte faderskabet, men forældrene ikke var enige om bidragets størrelse, var det op til amtmanden at fastsætte beløbet og udfærdige en **bidragsresolution**. Oplysningerne findes for tiden indtil 1970 i amtmandens arkiv (journalen eller særlige alimentationsprotokoller), efter 1970 hos statsamtet og for Københavns vedkommende i Københavns Overpræsidiiums arkiv. Fra den 1. juli 2002 kan anerkendelse af faderskab foregå enten ved anmeldelse til ministerialbogsføreren (i Sønderjylland til personregisterføreren i kommunen) eller ved henvendelse til statsamtet. En egentlig **faderskabssag** blev oprindeligt anlagt af moderen, hvis faderen ikke anerkendte barnet og ikke ville bidrage til barnets underhold. Efter sogneforstanderskabernes eller sognerådernes oprettelse i 1842 begyndte også de at anlægge faderskabssager med henblik på at få formindsket udgifterne til fattighjælp. Sagen kunne anlægges seks uger før den forventede fødsel (fra 1908 seks

Grundkursus i slægtsforskning

måneder før fødslen), men i praksis er sagen ofte anlagt, når moderen havde beviser nok, eller når hun opdagede, at faderen var kommet til penge. Dette kunne ske i op til fem år efter fødslen. Faderskabssagerne skal findes i retsbetjentenes arkiv for perioden 1825-1919 under private politisager i politi- eller forhørsprotokollen. Efter 1919 blev sagerne behandlet af politimesteren og dommeren og findes derfor i deres arkiver. Bemærk at sagen skulle føres i den retskreds, hvor faderen boede, men moderen bad ofte sin egen retskreds eller amtet om hjælp til anlæggelse af sagen, hvorfor den kan findes i hendes retskreds som korrespondancesag (journalen eller kopibogen) eller i amtsarkivet. Når en mand var dømt til at skulle betale bidrag, blev sagen sendt til amtmanden, der skulle fastsætte dets størrelse i en bidragsresolution. Hvis moderen opgav flere mulige fædre, kunne de alle idømmes bidragspligt, men moderen modtog kun det ene bidrag. Reglen om idømmelse af flere bidragspligtige ophævedes i 1960.

I 1937 begyndte man i Danmark at foretage **blodtypebestemmelser**, for derved at kunne udelukke en udlagt barnefar. Blodtypebestemmelsen blev foretaget af embedslægen, og oplysningerne findes i hans arkiv. I embedslægearkiverne findes tillige fuldbårnehedsskemaer fra 1847. Skemaerne, der var fortrykte, er udfyldt af jordemødrene og indeholder oplysninger om børnenes størrelse og sundhedstilstand. Hvis der blev rejst en faderskabs

sag, skulle skemaerne hjælpe embedslægen med at afgøre, om børnene var født for tidligt eller ej, for derved at kunne afgøre, om det var sandsynligt, at den udlagte barnefar reelt var faderen.

Vær opmærksom på, at faderskabssagens resultat ikke førtes ind i kirkebogen, så den udlagte barnefar kunne altså senere være frifundet, eller hvis der ingen far er anført i kirkebogen, kunne faderskabet alligevel være fastslået. Derfor er det vigtigt at undersøge, om der findes en faderskabssag.

Hvis faderen ikke betalte alimentationsbidraget kunne han efter 1790 indsættes til arbejde i et tugt- og forbedringshus. Oplysninger herom findes i tugt- og forbedringshusenes arkiver. I 1794 blev moderens ret til at opdrage barnet lovfæstet, og det blev pålagt øvrigheden at inddrive bidragene fra genstridige barnefædre. Først fra 1888 kunne moderen forskudsvis få udbetalt pengene af det offentlige, hvis faderen ikke betalte. Myndighederne gjorde dernæst krav gældende over for faderen. Oplysninger herom findes i fagedprotokollerne i retsbetjentarkiverne indtil 1919, herefter i politimesterarkiverne. Efterlysninger af udlagte barnefædre og fædre, der ikke betalte faderskabsbidrag, blev trykt i Politiets Efterretninger (1867-1903) eller i Statstidende (efter 1904).

Hvis barnet senere skulle have fattighjælp, skulle det indtil 1844 ske i det sogn, hvor barnet var født. Efter 1844 var barnet forsørgelsesberettiget i det ogn, hvor moderen opholdt sig ti måneder før fødslen. Derfor står der i kirkebogen ved barnets fødsel, hvor moderen havde opholdt sig på ti-månedersdagen før fødslen. Børn, der var forsørgelsesberettigede i København, kan efter 1891 findes i kirkebogen for sogn 74 - De Gamles By (tidligere Almindelig Hospital). Hvis du gerne vil se din egen faderskabssag, og du ikke er fyldt 75 år, skal du søge det pågældende landsarkiv om adgang til at se sagen.

Faderskabssager i Sønderjylland

Indtil 1867 gjaldt de samme regler for anlæggelse af **faderskabssager** i Sønderjylland som resten af kongeriget, og du kan derfor finde oplysningerne i amtsarkiverne under fattigsager. Hvis den udlagte barnefar nægtede faderskabet, kan du finde sagen i retsbetjentarkiverne og i konsitoriernes arkiver (i enten amts- eller provstearkiverne). Lejermålsbøder skulle betales indtil 1857, og du kan finde oplysningerne dels i arkivalierne vedrørende amternes civilbødesessioner og dels i amtstuernes og byernes bødereregistre. I Tønder Byarkiv kan du inde fortegnelser over fødsler uden for ægteskab for perioden 1811-1845 med angivelse af de udlagte barnefædre.

I den preussiske tid skulle faderskabssagerne behandles af amtsretterne, men der er ikke bevaret materiale for perioden 1867-1900. Efter 1900 kan du finde sagerne under saggrupperne: civilretlige sager, formyndersager eller værgesager.

Fødsel i dølgsmål

Undertiden findes anmærkninger i kirkebøgerne om **fødsel i dølgsmål** (hemmelig fødsel) og **fosterfordrivelse** (provokeret abort). Både fødsel i dølgsmål og fosterfordrivelse var alvorlige forbrydelser, som retsbetjentene skulle undersøge. Hvis moderen blev fundet, skulle hun retsforfølges, og du kan finde både undersøgelsesforhørene og retssagerne i retsbetjentarkiverne indtil 1919, herefter i politimester- og dommerarkiverne. Straffen var indtil 1866 halshugning, og hovedet skulle sættes på en stage til skræk og advarsel for andre. Fra 1750'erne blev det dog almindeligt, at kvinderne blev benådet til tugthus på livstid.

Den henrettede måtte ikke begravnes i indviet jord, men blev nedkulet på retterstedet.

Dog findes der eksempler på, at pårørende til den ulykkelige kvinde har søgt og fået tilladelse af Kongen til begravelse på kirkegården dog uden præstens betjening. Ansøgningen skulle indsendes gennem amtmanden til Danske Kancelli eller Justitsministeriet, i hvis arkiver oplysningerne findes.

Med straffeloven fra 1866 blev straffen for fødsel i dølgsmål ændret til otte års ophold i et forbedringshus, men i 1930 blev straffen nedsat yderligere. Hvis moderen fik hjælp af andre, eller andre var vidende om hendes graviditet og nedkomst (eksempelvis faderen, jordmoderen eller husbonden), skulle de også straffes.